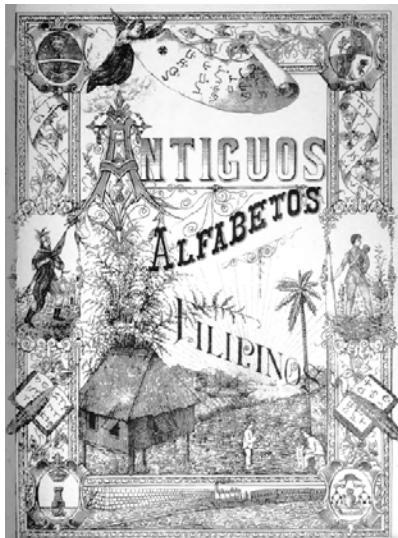
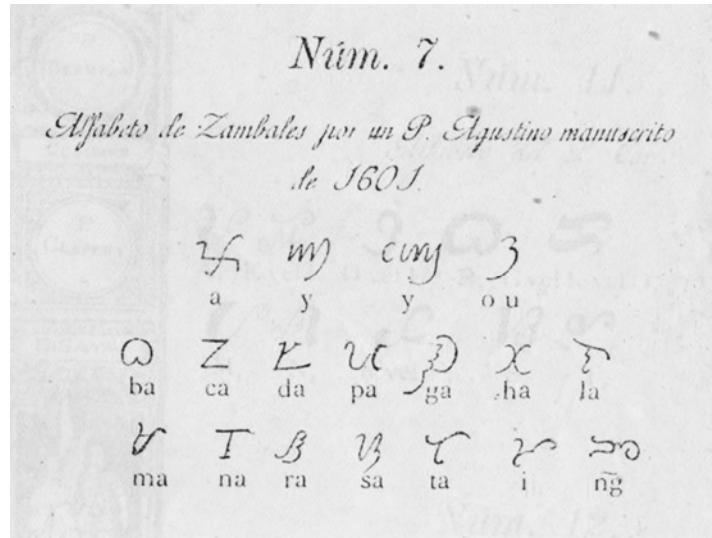

Máran Pakasuratan Nangibwat sa Bolinao

Báyo sara rinmaté saray Kastilá sa Pilipinas main ana pay atatágay pakababalyan a mayaman sa pakaugalian, pakateperan tan pakagawaan. Kunran sarayti nákitan ra saray taga pupuro main pakasuratan ran diri ket mampanurat sarayna. Sitin máran pakasuratan nákit rayayti kunran Tagalog tan pati sa raruman kamínan sa pupuro bilang sa Iluko, sa Pampanga, sa Bisaya, sa Batangas, sa Bikol, sa Bulakan/Tondo, tan sa Pangasinan. Main et a napakákitan sa taon nin 1987 a máran et nin pakasuratan a nákit ra sa Laguna nin naisurat ya sa wanran lipong nin gambang a nangibwat sa taon nin 900. Anggan sawanin tamó a main nákit nin máran pakasuratan a nangibwat sa Bolinao tan main et pa sawanin a taga pupuro nin tumuloy saran manurat kunan máran pakasuratan bilang itaw sa Mindoro tan Palawan.[†]

Máran Uabakada ran Pilipino ni Cipriano Marcilla y Martin 1895. ◊

Bilang Pito.
Abakada nin Sambali nangibwat sa pununuratan na ni P. Agustino intaw sa 1601. ◊

En la pág. 23 y con el núm. 7 damos el alfabeto de Zambales escrito por un Agustino. En el archivo de S. Agustín hemos registrado este precioso documento del que por falta de medios no hemos podido sacar un fac-símile de las firmas que contiene. Según la portada se escribió el 1601 y se lee en la última página en letra clara y escrita con tinta encarnada "Este Arte hallé tirado en el Pueblo de Bolinao, quando estuve allí el año de

1780. Fr. Agustín María.» Nada diremos acerca de las diferencias verdaderamente accidentales que se notan en este antiguo manuscrito. A continuación y con el núm. 8 se lee el alfabeto cebuano del P. Encina sacado de su *Arte Bísaya-Cebuano* manuscrito que se encuentra en el archivo de San Agustín. Acaso sea la primera vez que se publica este alfabeto porque si bien al imprimir la obra se ofrece, pág. 597, poner la escritura visaya cebuana "para que se entienda lo que ellos escriben" no se llevó a cabo como se puede ver en el lugar citado.

◊ Wanran Kastilá nákit rayayti kano say sitin "Sining" sa babalin Bolinao.

Pangibwatan nan Máran Pakasuratan

Say pakateperan ran nangangadal, saray máran pakasuratan sa Bagatan-Baytan nan Asya mikakanayon sara sa máran pakasuratan nin inagamiren ra sa Indiya intaw. Kunran sarayti, say máran pakasuratan nin nangibwat sa Pilipinas makapada ya sa máran pakasuratan a nangibwat sa *Java*, Indonesia a wanran *Kawi*. Makapada yaet sa pakasuratan nin Buganese tan sa námet pakasuratan a nangibwat sa puron Sulawesi.[†]

	<i>Sambali 1601[◊]</i>	<i>Pampanga 1699[◊]</i>	<i>Tagalog Baybayin*</i>	<i>Mangyan Mindoro*</i>	<i>Kawi Indonesia*</i>	<i>Buganese Indonesia*</i>	<i>Brahmi Indya*</i>
A	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
E	ጀጀ	ጀ	ጀጀ		ጀ	ጀጀ	ጀጀ
I	ጀጀ	ጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ
O/U	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ
Ba	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Ka	ጀ	=	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	+
Da	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Ga	ጀጀ	ጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ
Ha	ጀ		ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
La	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Ma	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Na	ጀ	ጀ	ጀ	ጀጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Nga	ጀጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀጀ
Pa	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Ra	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Sa	ጀ	ጀ	ጀጀ	ጀጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Ta	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
Wa			ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	
Ya	ጀጀ		ጀጀ	ጀ	ጀ	ጀጀ	ጀ

*Nangibwat sa ancientscripts.com

Say Máran Pakasuratan a nangibwat sa Pilipinas siti pa a wanran Baybayin. Tagalog yayti nin saritá a wanán ibaritá nin ipasurat. Naingaran rayayti et intaw nin Alibata baná ta banglí nangibwat ya kunran Arabi. Kai rayayna man'agamiren a ngaran nin Alibata baná ta saray nangangadal sawanin kasan mákit ra a pangibwatan na kunran Arabi kanyá abas yayti kano. Sa Bisaya *Surat Moro* a wanradtaw tan saray Bikolano *Basahan* a wanra tan sa Pampanga *Sulat Kapangpangan* a wanradtaw anamaet.[†] Main anan nangipangaran kunan máran

pakasuratan a nangibwat sa Bolinao wanran Sambali Baybayin.

Páno a Manurat nin Máran Pakasuratan a Nangibwat sa Bolinao

Baná ta kasan nákit nin raruman máran panuratan a nangibwat sa Bolinao, kikiten atamo a raruman máran panuratan a nangibwat sa raruman kamínan sa pupuro tan sa mikakanayon nin máran pakasuratan a nangibwat sa Bagatan-Bayan nan Asya.

Say abakada nin Binubolinao main sinásay tunoy ran susurat, ruwa ray kababarang nin tunoy; say kitutunoy udino *kunsunanti* tan say tumutumnoy udino *bukal*. Sarayti a tumutumnoy: AEIOU. Sarayti a kitutunoy: BKDGHLMNNgPRSTWY. Saray susurat sa máran pakasuratan a nangibwat sa Bolinao main tumutumnoy tan main bias udino *silaba* ra. Say wanán bias saray tuluy-tuloy nin tunoy nan sayan saritá main tumutumnoy tan/udino main kitutunoy a naikalamó nin tumutumnoy ra. Kanyá say kababarang nan máran pakasuratan, siti pa a mabibiasan nin abakada udino a wanran *alphasyllabary*.

Sarayti a tumutumnoy:

			
A	E(Y)	I(Y)	O/U/w

Sarayti a bubias nin main “A” a tumutumnoy ra:

														
Ba	Ka	Da	Ga	Ha	La	Ma	Na	Nga	Pa	Ra	Sa	Ta	Wa*	Ya(I)

Say *Wa kai ya nasakop sa nakákitan nin máran pakasuratan balé mákit ya sa raruman pakasuratan a ngibwat sa Pilipinas kanyá naikalamó yadti baná ta banglí nalingwanan rayan Kastilá. Main talaga a bias nin Wa sa Binubolinao tan saray Kastilá ket inagamiren ray “oa/ua” sa tunoy nan “wa” baná ta wanin ya sa pakasuratan ra. Magwá anamaet agamiren yay surat nin tan ipakalamó ya kunran saraytin tumutumnoy , , tan a mangwá yay bias nin wa, we, wi, wo tan wu, bilang a ginwá ran Kastilá.

<i>Pakasuratan Kastilá</i>	pigao	itao	oanin	rayuen	magaua
<i>Pinakapadaan Pakasuratan</i>	pigaw	itaw	wanin	raywen	magawá

			
Wa	We	Wi	Wo/u

Kikiten tamuya anamaet a saray susurat nin “I(Y)” tan “E(Y)”. Sa máran panuratan ran manunurat sa Bolinao intaw inagamiren rayay pakasuratan nin Kastilá, bilang sa surat nin “Y” baná ta say tunoy na sa Kastilá ket “T” ya. Mákit yayti no kikiten tamoy susaritá nin Binubolinao a naisurat sa pakasuratan nin Kastilá:

<i>Pakasuratan Kastilá</i>	cay	cayco	ybi	ybueg	ysip	ylanon	ybaritá	ybat
<i>Pinakapadaan Pakasuratan</i>	kai	kai ko	ibi	ibeg	isip	ilalon	ibaritá	ibat

Tan ruwaray surat nan “Y”, saray tan . Baná ta kasan raruman máran panuratan a nákitan sa máran pakasuratan, matkap tamon mamilí kunran ruwayti no ayin “I” tan “E” a surat. Pilien tamuyay “I” kunan surat nin tan “E” kunan surat nin . Baná ta mikakanayon ra saray máran pakasuratan nin Buginese tan Kawi, kikiten tamo a ginwá ra sa surat nin “E”. Sa Buganese say bias nin “pe” ra tan sa Kawi say bias nin “te” ra makapada sara sa únan surat nan “pe” tan “te” sa máran pakasuratan nin Binubolinao.

					*
---	---	---	---	---	---

Bias nin “pa” sa Buganese nin maipákit a

						*
---	---	---	---	---	---	---

Bias nin ‘ta’ sa Kawi nin maipákit a

nagsikarbarang nin tumutumnoy.

nagsikarbarang nin tumutumnoy.

Sa sumunor sitaw say surat nin “I” sa máran pakasuratan. “Ya” yayti kumon baná ta no kikiten tamo anamanay susaritá nin Binubolinao a naisurat sa pakasuratan nin Kastilá, wanti e a mákit:

<i>Pakasuratan Kastilá</i>	bian	takiay	biay	diadia	iay	mutia
<i>Pinakapadaan Pakasuratan</i>	byan	takyay	byay	dyá-dyá	yay	mutyá

No rabay mon silyan a tumutumnoy nan surat mangwá kan gurit sa ababo undino sa sirong nan surat bilang wanti:

ꝑ Ꝓ Ꝕ ꝕ Ꝗ ꝗ Ꝙ ꝙ Ꝛ ꝛ Ꝝ Ꝟ ꝟ Ꝡ ꝡ Ꝣ ꝣ
Be/i Ke/i De/i Ge/i He/i Le/i Me/i Ne/i Nge/i Pe/i Re/i Se/i Te/i We/i Ye/i

ꝑꝚꝘ· ꝒꝚꝘ·
pi - ni - lí ke - re - té

Say bias nin main tumutumnoy nin e/i síkay nalí nin mamilí no “e” udino “i” ya sa pamasa mo. Siti pa tamó a maidap sa mamasan máran surat balé maingar tan makatandaan mo lí no basawen mo ngámin a balikas.

Say bubias nin main tumutumnoy nin o/u naynay yay tunoy nan “u” dapot sa suyot tamó a mag’ín yan “o”. Balé no saya tamó a bias nan saritá naynay yan “o” a tunoy na, bilang sa saritá nin “mo” udino “ó”.

ꝑ Ꝓ Ꝕ ꝕ Ꝗ ꝗ Ꝙ ꝙ Ꝛ ꝛ Ꝝ Ꝟ ꝟ Ꝡ ꝡ Ꝣ ꝣ
Bo/u Ko/u Do/u Go/u Ho/u Lo/u Mo/u No/u Ngo/u Po/u Ro/u So/u To/u Wo/u Yo/u

ꝑꝚꝘ· ꝑꝚꝘ·
gi - nu - gu - lo bi - nu - bu - lá

Taman kai ya nákit sa máran pakasuratan naikalamó yay gurit sa butlay nin bukod “ ”. Siti a teglé; siti yaytaw a bigrá tumgen sa bias a wanran tumgen nin *glutiko*. Ikalamó tamuyayti baná ta sakop ya sa abakadan Binubolinao. Kikiten tamoy susaritá nin Binubolinao a main nin teglé sa bias:

ꝑꝚ· ꝒꝚ· ꝑꝚꝘ·
gura' udino gurá ka'no udino káno binale' udino binalé

Kitutunoy/Tumutumnoy/Kitutunoy nin Bias tan Mamatinek nin Tumutumnoy nin Bias

Say maidap talaga sa máran pakasuratan a saray kitutunoy/tumutumnoy/kitutunoy (KTK) nin bias ran susaritá. Bilang sa wantin susaritá: *binagbag*, *tinugtug* tan *natektek*. Sa Tagalog Baybayin pinuryan rayay duyon kitutunoy nan bias. Matkap mon pugtaan no main udino ani yay kitutunoy sa duyo nan bias. Wanra marngé tan makapatandaan mo lí a saritá no basawen mo ngámin a balikas.

<i>Say binagbag nag 'ín yan</i> <i>Tagalog Baybayin</i>	<i>Say tinugtug nag 'ín yan</i> <i>yan binagbag</i>	<i>Say natektek nag 'ín yan na-te-te</i> <i>yan natektek</i>
ꝑꝚꝘ·	ꝑꝚꝘ·	ꝑꝚꝘ·

Kanyá saray Kastilá nangwá saran báyon gurit nin kudos a mamatinek nin tumutumnoy nan bias pigaw kasaynan matkap nin mamugta no main udino ani yay duyon kitutunoy nan bias.

<i>Say bi-na-ba nag 'ín yan binagbag</i>	<i>Say ti-nu-to nag 'ín yan tinugtug</i>	<i>Say na-te-te nag 'ín yan natektek</i>
--	--	--

Tagalog Baybayin a naikalamó yay gurit nin Kastilá

ଦୂରାଧିକା ଦୂରାଧିକା ମହାନ୍ତରାଜ

Pulos saray taga pupuro kai ra yayti gapo inakó baná ta sakalakon tuloy a bakas na tan mapanggulo nin agamiren. Pulos panuratan ran Kastilá tamó a mákit yayti a báyon gurit nin kudos bilang sa máran panuratan nin Katekismo. Kikiten tamo a ginwan ra sa *Sulat Kapangpangan* tan sa mikanayon nin máran pakasuratan nin Kawi sa matinek nin tumutumnoy sa bias. Nibunton rayay ruwan máran susurat tan say sayan surat sa bunton tumitinek yay tumutumnoy na udino mag'in yan kitutunoy nin bukod.

*Sa Sulat Kapangpangan, say surat sa ayupá
nan bunton a tumitinek yay tumutumnoy na.*

*Sa máran pakasuratan nin Kawi, say surat sa ababo
nan bunton a tumitinek yay tumutumnoy na.*

Arigen tamo a ginwá ran Kapangpangan tan Kawi pigaw maikalamó yay duyon kitutunoy nan KTK bias pigaw kai tamo matkap mamugta no main udino ani yay kitutunoy sa duyo nan bias. Tan kai tamo matkap agamiren nin ambó sakop nan máran pakasuratan bilang yay gurit nin kudos a ginwá ran Kastilá. Kanyá no isurat muyoy susaritá nin binagbag, tinugtog tan natektek sa máran pakasuratan a nangibwat sa Bolinao, wanti e a mangyadí:

*Máran Pakasuratan
Nin Binubolinao* Ꮒ Ꮓ Ꮔ Ꮕ Ꮖ Ꮗ Ꮘ Ꮙ Ꮚ Ꮛ Ꮜ ປ ບ

binagbag tinugtog natektek singsing

Say susurat a naibunton ití, tumitinek yay tumutumnoy nan bias sa ayupá.

Kikiten tamo anamaet a raruman ginwá ran Kawi nin matinek nin tumutumnoy udino say waran mangmati nin tumutumnoy.

Sa duyo mákit tamo a "t" nin main gurit nin matinek nin tumutumnoy.

ta tə ti tu te to tā tai tang tah t *

Baná ta matinek anay tumutumnoy sa pamuntunan nin susurat, arigen tamuyti nin gurit kunran susaritá a main KKT sa bias ra. Pulos saraytin susaritá nin KKT sa bias ra, ambo susaritá nin Binubolinao udino pulos saran susaritá nin Kastilá a man'agamiren sa pag'irguwan tamo. Kanyá no matkap tamon agamiren a gurit nin matinek nin tumutumnoy, arigen tamuyay gurit nin (') kunan máran pakasuratan nan Kawi. Agamiren ya tamo sa susaritá nin ambó nangibwat sa Binubolinao. Kikiten tamuyti nin alimbawá:

Máran Pakasuratan Nin Binubolinao Ꮑ Ꮒ Ꮓ Ꮔ Ꮕ Ꮗ Ꮘ Ꮙ ທ

traysikel grabi brilyantis Kristo

Kikiten tamo anamaet a susaritá nin Binubolinao nin main KKT sa bias ra. Saraytin susaritá pulos saran pinaantedan. No isurat tamuyti sa máran pakasuratan nan Binubolinao, galaten tamuyay pinaantedan pigaw kai lí ana matkap a gurit nin matinek sa bias. Kikiten tamuyti nin alimbawá:

Máran Pakasuratan Nin Binubolinao Ꮑ Ꮓ ຜ

rwa (ruwa) byas (biyas) sya (siya)

No main ruwa ray kitutunoy sa duyo nan bias (KTKK) saray ruwa ray kitutunoy sa duyo mako saran ruwa sa ayupá nan buton. Pulos susaritá a main KTKK nin bias, ambó sara nangibwat sa Binubolinao tan matalag saran agamiren. Balé wanti sara e nin ipasurat:

Máran Pakasuratan Nin Binubolinao Ꮑ ຈ ພ

Mark kyutiks ikspurtasyon

Saray susurat nin CFJÑQVXZ a ambó sakop sa abakadan Binubolinao wanti e sara nin agamiren:

<i>Máran Pakasuratan Nin Binubolinao</i>	Z	ꝑꝑ	ꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ	Z	ꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ
<i>Kapada sa Abakadan Binubolinao</i>	ka	tiya, tya	pa	diya, dya	niya, nya	ka	ba	iks	sa
<i>Ambó sakop sa abakadan Binubolinao</i>	c	ch	f	j	ñ	q	v	x	z

Main et wanran naisurat ya intaw a máran pakasuratan nin nakapádengan udino *bertikel* a mangibwat sa wanán nin mako sa wíri. Balé saray Kastilá layi a namasuet nin manurat sa nakapatagan udino nakapaidaan a mangibwat sa wíri nin mako sa wanán.⁴ Magwá anamaet nin manurat a máran pakasuratan nin nakapádengan.

Sa nakapádengan nin manurat, saray bubias nin KTK, wanti e nin ipasurat:

<i>Máran Pakasuratan Nin Binubolinao</i>	ꝑ	ꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ
	Tꝑ	Tꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ
	ꝑꝑ	ꝑꝑ	Tꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ
	binagbag	tinugtug			singsing

Saray bias nin KTKK iká muyay KK sa riking nan bias nin naibunton, bilang wanti:

<i>Máran Pakasuratan Nin Binubolinao</i>	ꝑꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ
	ꝑꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ	ꝑꝑ
	Mark	kyutiks		ikspurtasyon

Kikiten tamuya a máran panuratan nin *Burak A Mariga*:

Burak A Mariga

O burak a mariga
Man ibgan kan rway mata
Síkay liwa-liwa
Sa pusó a sidudusa

Bangno yumabina
No udas mibusyag ka
Say banglo moy kasan kipada
Manpismak lawas tana

Sin wangkuynan masanglap
A banglo mon manpismak

Nakem koy nadagdag a mako sa kumo mangikap
Iyaburoy mo pa kumon
A get'en ka tan yator

Sa pusó ko, sa pusó ko, sa pusó ko
Manpanáton nin labi
Sa kumo nisápon
Ta bukod mon peteg
Liwa-liwan magnayon

Burak A Mariga nin naisurat sa nakapatagan suratan:

* Lawrence Lo 1996-2010, nangibwat sa ancientscripts.com. † Morrow 2002, nangibwat sa mts.net/~pmorrow. ‡ Pangilinan 2009,

nangibwat sa panuratan nin Assessing the current status of the Kapampangan “pre-Hispanic” script. ♦ Cipriano Marcilla y Martin 1895, nangibwat sa googlebooks.com.

Manurat nin Máran Pakasuratan sa Kumputer

No napilí yaynay *Sambali Baybayin* sa Fonts, wanti e a saray susurat nin Máran Pakasuratan sa keyboard:

	Q	Z	L	D	X		T	R	T	Mg	U	B	
	B	K	D	G	H		L	M	N	Ng	P	R	
Shift	!	@	#	\$	%	^	&	*	()	_	+	
	ঃ	ঁ	ং	ঃ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ
	NGa	Wa	E	Ra	Ta	Ya	U	I	O	Pa	E/I	e/i	S
Shift	Q	W	E	R	T	Y	U	I	O	P	{	}	
	ৰ	ৱ	৲	ু	ঁ	ঁ		ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	
	A	Sa	Da	Pa	Ga	Ha		Ka	La	W			
Shift	A	S	D	F	G	H	J	K	L	:	"		
	ঁ		Z	ঁ	ঁ	T	ৰ	ঁ	ু	ু			
	Sa		Ka	Ba	Ba	Na	Ma	T	W	Y			
Shift	Z	X	C	V	B	N	M	<	>	?			
												—	—
											,	.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	-	=	
	ঃ	ঁ	ং	ঃ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	'
	nga	wa	e	ra	ta	ya	u	i	o	pa	O/U	o/u	tinek
	q	w	e	r	t	y	u	i	o	p	[]	\
	ৰ	ৱ	৲	ু	ঁ	ঁ		ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	ঁ	
	a	sa	da	pa	ga	ha		ka	la	tinek	teglé		
	a	s	d	f	g	h	j	k	l	;	'		
	ঁ		Z	ঁ	ঁ	T	ৰ	।	॥	'			

	sa		ka	ba	ba	na	ma			<i>tinek</i>			
	z	x	c	v	b	n	m	,	.	/			

	WA	WE	WI	WO/U	wa	we	wi	wo/o		
	Ctrl + ' <i>bayo</i> Shift A	Ctrl + ' <i>bayo</i> Shift E	Ctrl + ' <i>bayo</i> Shift I	Ctrl + ' <i>bayo</i> Shift E	Ctrl + ' <i>bayo</i> a	Ctrl + ' <i>bayo</i> e	Ctrl + ' <i>bayo</i> i	Ctrl + ' <i>bayo</i> o/u		

Maaalaki nin Susurat sa Kumputer

Saray susurat nin maaalaki (*uppercase*) udino napindit a tumbok nin *Shift* sarayti a agamiren sa bubias nin Kitutunoy/Tumutumnoy (KT) bilang nin BA KA DA GA HA LA MA NA NGA PA RA SA TA WA YA tan saray Tumutumnoy (T) nin bukod bilang nin A E I O U.

	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ
	NGa	Wa	E	Ra	Ta	Ya	U	I	O	Pa
Shift	Q	W	E	R	T	Y	U	I	O	P
	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ
	A	Sa	Da	Pa	Ga	Ha		Ka	La	
Shift	A	S	D	F	G	H	J	K	L	
	ڻ		ڻ	ڻ	ڻ	ڻ	ڻ			
	Sa		Ka	Ba	Ba	Na	Ma			
Shift	Z	X	C	V	B	N	M			

			
WA	WE	WI	WO/U
Ctrl + ' bavò Shift A	Ctrl + ' bavò Shift E	Ctrl + ' bavò Shift I	Ctrl + ' bavò Shift E

Sarayti a tawtumbok nin manili a tumutumnov nan bias:

Q	Z	L	D	X	T	R	T	M	U	B	V	T	V	R
O/U														
[
Bo/u	Ko/u	Do/u	Go/u	Ho/u	Lo/u	Mo/u	No/u	NGo/u	Po/u	Ro/u	So/u	To/u	Wo/u	Yo/u
Shift B	Shift K	Shift D	Shift G	Shift H	Shift L	Shift M	Shift N	Shift Q	Shift P	Shift R	Shift S	Shift T	Shift W	Shift Y

+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
[[[[[[[[[[[[[[[[

Saray susurat nin madadaikleng (*lowercase*), kai ya napindit a tumbok nin *Shift*, sarayti a agamiren sa bubias nin Kitutunoy/Tumutumnoy/Kitutunoy (KTK) udino Tumutumnoy/Kitutunoy (TK) a maibunton.

ŋ	v	ɔŋ	θ	t	r	ɔ	wy	ɔ	u
nga	wa	e	ra	ta	ya	u	i	o	pa
q	w	e	r	t	y	u	i	o	p

ʌ	ə	ɛ	ʊ	ɔ	χ		z	ɾ
a	sa	da	pa	ga	ha		ka	la
a	s	d	f	g	h	j	k	l

ə		z	ɔ	ɔ	t	ɾ
sa		ka	ba	ba	na	ma
z	x	c	v	b	n	m

ŋ	ɔŋ	ɔ	ɔɔ
wa	we	wi	wo/o
Ctrl + ' báyo a	Ctrl + ' báyo e	Ctrl + ' báyo i	Ctrl + ' báyo o/u

Sarayti a tawtumbok nin manili a tumutumnoy nan bias sa atágay nan bunton:

	ó	ó	z	ɛ	ð	χ	ɾ	ə	t	ŋ	ú	θ	ə	ɾ	v	ɾ
	e/i	bei	kei	dei	gei	hei	lei	mei	nei	nge/i	pei	rei	sei	tei	wei	yei
Shift	}	b + Shift }	k + Shift }	d + Shift }	g + Shift }	h + Shift }	l + Shift }	m + Shift }	n + Shift }	q + Shift }	p + Shift }	r + Shift }	s + Shift }	t + Shift }	w + Shift }	y + Shift }

ó	z	ɛ	ð	χ	ɾ	ə	t	ŋ	ú	θ	ə	ɾ	v	ɾ	
o/u	Ko/u	Do/u	Go/u	Ho/u	Lo/u	Mo/u	No/u	NGo/u	Po/u	Ro/u	So/u	To/u	Wo/u	Yo/u	
]	b +]	k +]	d +]	g +]	h +]	l +]	m +]	n +]	q +]	p +]	r +]	s +]	t +]	w +]	y +]

Bilang sa saritá nin TUGTOG, saray bubias (KTK) na saray TUG tan TOG. Sa saritá nin MADING'EY, say suyot bias (TK) say EY. Kanyá no agamiren muyoy madadaikleng nin tumbok, iká muyay únan surat nan bias

sa ababo pigaw main kamínan nan sumunor surat nan bias sa sirong na. No suratan mo saray alimbawá nin saritá sa ababo wanti sara e:

TUGTOG

MADING'EY

Bilang wana sa atágay nin saray susurat nin naibunton, say surat sa ayupá nan bunton, tumitinek yay tumutumnoy na. Sarayti a tawtumbok nin agamiren sa sirong nan bunton:

	Q	Z	L	D	X		R	S	T
	B	K	D	G	H		L	M	N
Shift	!	@	#	\$	%	^	&	*	(
	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
	Ng	P	R	S	W	T	W	Y	
Shift)	_	+		:	<	>	?	

Siti a tumbok a agamiren kunran susaritá nin main teglé:

.
teglé
'

a'nem udino ánem

makarma' udino makarmá

Kai matkap a teglé nin sumunor sa kitutunoy:

ጀጀጀጀጀ
man' umalis

ጀጀጀጀጀ
mading' ey

Sarayti pa tamó a gurit nin wanran punctuation nin kwit (comma) tan taldek (period).

taldek	kwit
.	,

—	—
kwit	taldek
-	=

No manurat nin nakapádengan, agamiren muyoy *Table/Insert/Table* tan columns/rows sa Microsoft Word.

Sa bubias nin KTKK a ruwaray nabuntunan sa ayupá nan bunton, matkap nin ipabutlay ya surat sa ababo. Mako kamo sa *Format/Fonts* bayo *Character Spacing/Spacing*: pilien yay *Condensed* tan sa *By:* iká muyoy 5.

Alimbawá: Kunan ngaran nin "Mark", isurat muyo yapó a "mar" **ጀጀ**, báyo ruwa ray *spaces* tan ikalamó muyoy "k", **ጀጀ**. Sawanin pilien (*highlight*) moy **ጀጀ** báyo mako kamo sa *Format/Fonts*, báyo sa *Character Spacing/Spacing*: tan pilien muyay *Condensed* tan sa *By:* iká muyoy 5 pigaw maibutlay yay ababo nan bunton nin wanti: **ጀጀ**. No main gurit nan surat sa ababo nan bunton wanti e nin gaw'en bilang sa "tiks" a saritá nan "kyutiks". Isurat muyo yapó a "kyu" **ጀጀጀጀጀ**, báyo yay "tiks". Isurat muyo yapó a **ጀጀጀጀጀ**, ikalamó muyoy 1 nin space tan say gurit: **ጀጀጀጀጀ**, tan ikalamó anamana a 1 nin space báyo **ጀጀ**. Wanti lí a mákit muyo, **ጀጀጀጀጀ**. Pilien (*highlight*)

muyoy báyo mako kamo sa *Format/Fonts*, báyo sa *Character Spacing/Spacing*: tan pilien muyay *Condensed* tan sa *By*: iká muyoy 5 pigaw maibutlay yay ababo nan bunton nin wanti: . Ikalamó muyoy unan surat nan saritá tan wanti ya lí nin mákit: .

No main tepeten muyo kunan siti, sumurat kamo sa sikami(sa)binubolinao(taldek)org.